

Hieronder is een deel van een bachelor rapport te lezen dat is geschreven in het kader van de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening.

Beld, A.N. & Stomp, M. (2013). *Het blijven toch je ouders, onderzoek naar de identiteit en loyaliteit van kinderen van verslaafde ouders. Bachelor rapport.* Enschede: Saxion Academie Mens en Maatschappij.

Het onderstaande literatuuronderzoek vormt tevens een deel van de publicatie:
Engelbertink, M.M.J., Den Ouden, F.J., Engelbertink, I.M.C., Beld, A.N. & Stomp, M. (2014). *Het blijven toch je ouders, tien jaar later.* Gepubliceerd op www.ervaringsverhalen.nl/vervolgboek

1. Loyaliteit

Het begrip loyaliteit is op diverse manieren te omschrijven, omdat het afhankelijk is van de context van het begrip loyaliteit. In dit onderzoek gaat het om de loyaliteit van een kind naar zijn verslaafde ouder toe. Volgens Clarysse en Watteyne (z.d.) is loyaliteit één van de belangrijkste drijfveren in de menselijke relaties. Er is een onderscheid in loyaliteit te maken, namelijk *verticale loyaliteit* en *horizontale loyaliteit*. Verticale loyaliteit, is de loyaliteit tussen ouders en kinderen en de horizontale loyaliteit is de loyaliteit in zelfgekozen relaties. Bij de loyaliteit, van kinderen naar hun verslaafde ouder, gaat het over verticale loyaliteit. Bij verticale loyaliteit, doet het kind of de ouder zijn best om te voldoen aan hun verwachtingen en rekening houdend met hun belangen. Het gaat om een existentiële band (Clarysse & Watteyne, z.d.). Naast de omschrijving van Clarysse en Watteyne gaat het bij loyaliteit ook om onderlinge betrokkenheid, vertrouwen, onvervangbare band en een niet ontkennen band wat betreft een kind en zijn verslaafde ouder (Factor-E, 2013).

Gezondheidszorgpsychologe Bastiaensen (in Nji, 2013) onderscheidt twee vormen van loyaliteit. Deze vormen zijn *zijnsloyaliteit* en *verworven loyaliteit*. De zijnsloyaliteit begint bij de geboorte van het kind. Het kind en zijn ouders zijn vanaf dat moment verbonden door een onverbreekbare band. Deze loyaliteit ontstaat doordat het kind in leven is gebracht door zijn ouders. Zijnsloyaliteit kan worden ontkend door de ouders of het kind, maar niet verbroken. Tevens kan het positief of negatief worden ervaren door het kind, maar de band blijft bestaan. De loyaliteit tussen ouder en kind is ook aanwezig bij verticale loyaliteit. De verworven loyaliteit wordt verworven in de loop van de tijd. Deze loyaliteit is niet vanzelfsprekend. Een voorbeeld hiervan is loyaliteit naar de pleegouders toe. Bij de loyaliteit, van het kind naar zijn verslaafde ouder toe, is sprake van een zijnsloyaliteit, omdat de loyaliteit vanaf de geboorte is ontstaan (Nji, 2013).

Tevens geeft Nolten (2004) aan dat, naast de twee vormen van loyaliteit van Bastiaensen (in Nji, 2013), er vier verschillende vormen van *loyaliteitsconflicten* bestaan. Deze vier vormen zijn *onzichtbare loyaliteit*, *gespleten loyaliteit*, *negatieve loyaliteit* en *overdreven loyaliteit*.

1. Onzichtbare loyaliteit. Hierbij wordt de loyaliteit in meerdere of mindere mate onzichtbaar indien de spanning van het niet openlijk loyaal kunnen zijn en de intensiteit hiervan naar een persoon toeneemt. Oftewel de loyaliteit wordt ontkend. Onzichtbare loyaliteit beïnvloedt de gekozen relatie en de nieuwe relaties die niets met de oorzaak te maken hebben. Een voorbeeld van onzichtbare loyaliteit is, indien een kind een kant moet kiezen. Het kind kiest bijvoorbeeld voor de moeder en daarbij ontkent het kind dat hij een vader heeft. In deze situatie heeft moeder ook een onzichtbare loyaliteit naar haar (ex) partner, indien zij het bestaan van haar (ex) partner ontkent. Tevens verklaren sommige ouders geen kinderen meer te hebben, omdat het gedrag van de kinderen hen niet meer aanstaat. Dit is ook een voorbeeld van onzichtbare loyaliteit. Bij beide voorbeelden is de relatie verbroken (Nolten, 2004).
2. Bij gespleten loyaliteit staat verraad centraal, want het vormgeven en voelen van loyaliteit met bijvoorbeeld de moeder kan verraad betekenen voor de vader. De kinderen die dit ervaren voelen zich klem zitten in de situatie. De keuze die gemaakt wordt, zal altijd voor één ouder niet prettig zijn. De kinderen met een gespleten loyaliteit hebben het gevoel altijd te moeten kiezen tussen twee personen. Deze loyaliteit komt vaak voor bij gescheiden ouders. De ouders van zo'n kind maken ook vaak een scheiding mee, omdat het bij kind en hun ouders om verticale loyaliteit gaat, wordt gesproken over gespleten primaire loyaliteit. Een kind met deze loyaliteitsvorm wordt verscheurd tussen zijn wantrouwende ouders. Indien de ouders eisen aan het kind stellen, die tegenstrijdig zijn, krijgt het kind het gevoel te moeten kiezen tussen één van zijn ouders. Dit is voor een kind zeer lastig, want hij zal graag loyaal blijven naar beide ouders. Als het kind kiest voor één ouder dan is de consequentie dat hij de andere ouder afvalt. Er ontstaan uiteindelijk problemen indien het kind krampachtig blijft naar beide ouders toe. Het kind leert dat het aangaan van hechting en relaties riskant is en dat kan problemen opleveren in de manier waarop het kind relaties aangaat en ontwikkelt. Tevens zijn psychosomatische klachten, gedragsproblemen, depressies en automutilatie bekende gevolgen. Om onder de gespleten loyaliteit uit te komen, zal een kind naar één ouder loyaal zijn en naar de andere onzichtbare loyaliteit vertonen (Nolten, 2004).
3. Ook spreekt Nolten (2004) over negatieve loyaliteit. Hiermee bedoelde hij, dat de ouders het kind zo hebben opgevoed dat het kind geen kans had om zich te ontwikkelen, tot een mens dat zich heeft leren hechten. Een gevolg hiervan is, dat het kind een hechtingsstoornis oploopt. Het kind kreeg veel negatief commentaar, op wie

het is en wat het doet en krijgt slechte voorbeelden. Hierdoor zou het kind kunnen voelen dat hij aan deze negatieve verwachtingen moet voldoen. Dit zorgt voor het vertonen van negatief gedrag door een kind en het zelfbeeld van het kind kan erg laag worden. Tevens is faalangst een gevolg van negatieve loyaliteit. Indien zijn ouder faalangstig is, merkt een kind dat. Het kind zal het faalangstig gedrag overnemen en eigen maken (Nolten, 2004).

4. De laatste vorm van de loyaliteitsconflicten is overdreven loyaliteit. Van overdreven loyaliteit is sprake, indien de ouders hun verdiensten zodanig benadrukken dat het kind weinig mogelijkheden heeft om een eigen leven te leiden. De ouders dwingen het kind tot tegenprestaties, hierbij zal het kind de ouders niet afvallen. De zaken die het kind uitvoert, zullen nooit voor een evenwicht zorgen. Het kind voelt zich gedwongen om zijn/haar eigen leven op te geven voor de ouders. Dit zie je bij kinderen, die de rol als ouder, bij hun eigen ouder op zich nemen. Nagy (in Nolten, 2004) noemt dit parentificatie (Nolten, 2004). De bovenstaande vier vormen van loyaliteit kunnen voorkomen bij kinderen.

Pedagogische medewerkers (in Klijn & Oostrom, 2008) geven aan dat KOPP-jongeren (kinderen van ouders met een psychische problematiek) het moeilijk vinden om hun gevoelens, belevingen en gedachten te bespreken. Daarnaast willen ze de ouder niet in een verkeerd daglicht zetten. Dit heeft te maken met de loyaliteit van de KOPP-jongere naar de ouder toe. Deze loyaliteit zorgt ervoor dat KOPP-jongeren hun ouders proberen te beschermen. Tevens zorgt deze loyaliteit voor het niet aan durven te geven, uit schuldgevoelens en/of schaamte, dat zij onder het gedrag van de ouder lijden. De aard van de problemen van de KOPP-kinderen is leeftijdsafhankelijk. Kinderen in de leeftijd van nul tot vijf jaar lopen het grootste risico om problemen te ontwikkelen, die te maken hebben met een ouder met een verslaving of een psychisch probleem. Drie voorbeelden van deze problemen zijn gedragsproblemen, angstig gedrag en verminderde spontaniteit. Drie voorbeelden van problemen van KOPP-kinderen in de leeftijd van zes tot twaalf jaar zijn gedragsveranderingen, angsten en stemmingsstoornissen. Bij adolescenten gaat het vooral om conflicten met school of ouders. Dit kan samengaan met schaamte- en schuldgevoelens tegenover de ouders en loyaliteitsconflicten. Deze loyaliteitsconflicten kunnen leiden tot een sociaal isolement en teruggetrokken gedrag. Indien KOPP-jongeren volwassen zijn kunnen zij ook een psychiatrische stoornis ontwikkelen, zoals een verslaving. Volgens de pedagogisch medewerkers in het onderzoek van Klijn & Oostrom (2008) zijn KOPP-jongeren regelmatig geparentificeerd. De pedagogisch medewerkers zijn van mening dat het parentificeren ontstaat, omdat KOPP-jongeren loyaal zijn aan hun ouder(s). En daarom de zorg willen dragen voor de ouder, indien ze merken dat hun ouder dit zelf niet kan. Door de loyaliteit van KOPP-jongeren naar hun ouder ontstaat het ontwikkelen van grote oplettendheid en zorg dragen naar anderen toe. Hiermee behouden ze controle en overzicht.

Tevens vertellen de KOPP-jongeren minder uit loyaliteit naar hun ouder toe, indien ze erachter zijn gekomen dat hun thuissituatie anders is dan bij een jongere zonder een ouder met een psychiatrisch probleem (Klijn & Oostrom, 2008).

Bij de parentificatie, waar Nolten (2004) over sprak, komen ook mantelzorgertaken aan bod. Volgens Wilson et. al. (2012) hebben mantelzorgers vijf taken.

Deze vijf taken zijn:

- Huishoudelijk werk: schoonmaken, boodschappen doen, koken.
- Persoonlijke verzorging: helpen met wassen, aankleden, eten, drinken en naar het toilet gaan.
- Zorgen voor andere kinderen in het gezin: aankleden, oppassen, naar school brengen
- Het regelen van zaken: apotheek, postkantoor en geld halen.
- Emotionele steun geven aan diegene die verzorging nodig heeft en aan andere gezinsleden.

Deze taken brengen vijf gevolgen met zich mee voor een kind. Deze zijn hieronder te vinden (Wilson et. al., 2012):

- Geen tijd meer voor zichzelf, doordat ze zo druk zijn met bovenstaande vijf taken.
- Daarnaast kan het opgroeien met een langdurig ziek gezinslid gepaard gaan met gevoelens van onzekerheid, angst, boosheid en verdriet.
- Relatie met andere gezinsleden en eigen emotionele ontwikkeling komen onder druk te staan.
- De zware geestelijke en lichamelijke inspanningen kunnen fysieke klachten veroorzaken.
- Al deze klachten kunnen er ten slotte toe leiden dat het contact met leeftijdgenoten in het gedrang komt, doordat de thuissituatie hen te veel in beslag neemt.

2. Identiteitsvorming

Voordat het begrip identiteitsvorming gedefinieerd wordt, is gekeken wat de literatuur over het begrip identiteit zegt. Er bestaan verschillende definities over het begrip 'identiteit'. Hieronder staan verscheidene definities.

In het boek 'De ontwikkeling van het kind', beschrijft Verhulst het begrip identiteit als volgt: *“Bij identiteit gaat het om aannemen van waarden, principes en maatschappelijke rollen die door het individu als onlosmakelijk tot de eigen persoon behorend worden beschouwd”* (Verhulst, 2008, p. 144). Wanneer er sprake is van de overtuiging om een individu te zijn,

dat zich onderscheidt van anderen en na verloop van tijd een eenheid vormt, is sprake van identiteit (Verhulst, 2008).

Van der Wal en de Wilde (2011, p.59) omschrijven met behulp van de theorie van Erikson het begrip identiteit als volgt: *“Identiteit als psychologisch begrip verwijst naar het constante in je persoonlijkheid. Er zit een kennisaspect aan, maar identiteit heeft ook te maken met een gevoel over jezelf”*. Een persoon ontwikkelt zijn persoonlijke levensstijl die voor zichzelf herkenbaar is en waar iemand zichzelf in kan vinden. De identiteitsvorming is nooit af. Het is een levenslang proces en is altijd veranderbaar.

Angenent (2006) sluit hierbij aan door te zeggen dat identiteitsvorming een streven naar eigenheid is oftewel het invullen van de eigen persoonlijkheid. Identiteitsvorming betekent jezelf vinden en dat houdt in jezelf zoeken. Concreter geformuleerd is identiteitsvorming een ontwikkeling tot een uniek individu, anders dan anderen, met een eigen plaats in de maatschappij, een eigen waardesysteem, een persoonlijke levensstijl en een eigen toekomstvisie. Het streven naar een eigen identiteit zorgt er voor dat een persoon zich profileert. Men wil zich onafhankelijk voelen. Tevens dragen relaties met kinderen bij aan de identiteitsvorming van kinderen. Door de sociale relaties met andere kinderen, leren kinderen zich sociaal te gedragen (Angenent).

Identiteitsontwikkeling is een bewustzijn van het eigen bestaan te midden van de omringende werkelijkheid. Oftewel het besef als individu om zelf sturing te kunnen geven aan de eigen levensloop en niet terug te schrikken voor keuzes en afwegingen, aldus Abraxas (2013). De identiteitsontwikkeling leidt tot het kennen van jezelf en jouw drijfveren, omdat alle handelingen voortkomen uit een levensovertuiging, staat identiteitsontwikkeling gelijk aan de ontwikkeling van een eigen levensovertuiging. Het leren kennen van jezelf en jouw drijfveren komt overeen met de definitie van Angenent (2006). Angenent geeft aan dat je jezelf moet vinden en jezelf moet zoeken. Volgens Abraxas heeft een gebrekkige of afwezige levensovertuiging te maken met een gebrekkige identiteitsvorming. Dit brengt enkele risico's met zich mee, bijvoorbeeld geen duidelijke grenzen. Het geven van een aandachtige opvoeding en bieden wat het kind nodig heeft, in de levensfase waarin hijverkeert, zorgt voor een stimulatie van een gezonde identiteitsontwikkeling.

Identiteitsvorming en identiteitsontwikkeling hebben vele raakvlakken, zoals de wisselwerking tussen de persoon en de sociale omgeving. Daarom is gekozen om beide begrippen als (min of meer) hetzelfde op te vatten. Dit is de reden dat in deze theoretische analyse beide begrippen aan bod komen. Alle hiervoor benoemde punten vormen het begrip identiteitsvorming. Twee basiselementen hiervan zijn de *wisselwerking tussen de persoon en de sociale omgeving* en *zelfsturing*.

Voordat een identiteit ontstaat, moet deze zich eerst vormen, dit wordt identiteitsvorming genoemd. Dit heeft te maken met keuzes voor opleiding, beroep, morele/religieuze waarden en keuzes in maatschappelijke rollen, zoals rollen die te maken hebben met seksualiteit, het krijgen en opvoeden van kinderen en met relatievormingen (Verhulst, 2008).

Erikson (in Bavelaar, 2008) daarentegen, beschrijft de identiteitsontwikkeling, als een aspect van de persoonlijkheidsontwikkeling. Opvallend aan dit geheel is dat de identiteitsontwikkeling onlosmakelijk verbonden is, in een wisselwerking tussen het individu en de sociale omgeving. Erikson beschrijft de identiteit als een proces waarbij het gevoel ontwikkeld wordt, wat begint bij het kleine kind en in de adolescentieperiode tot volle ontplooiing komt.

Erikson omschrijft identiteit daarbij als volgt: *“het besef van duurzaamheid dat iemand van zichzelf heeft en dat de omgeving van hem heeft. Het gaat dus om een wederzijds gevoel van duurzaamheid, wat wil zeggen dat iemand zich in de loop van de tijd en ondanks het toenemen van de jaren dezelfde voelt”* (in Kuipers, 2009, p. 80). Identiteit kent twee kanten. Enerzijds de kant van de persoon zelf en anderzijds de kant van de sociale omgeving. Dat de sociale omgeving invloed heeft op de identiteit komt overeen met de definitie van Van der Wal en de Wilde (2011). Van der Wal en de Wilde geven aan dat het te maken heeft met jezelf en de gemeenschap. Erikson (in Kuipers, 2009) sluit bij deze visie aan. Hij zegt hierover: *“naast het gevoel van continuïteit speelt bij de identiteit mee dat iemand zich in diverse situaties dezelfde voelt”* (Kuipers, 2009, p. 80). Verder geeft Erikson vier kernpunten van het begrip identiteit weer;

1. Ego-identiteit, is als het ware een vaste kern van de persoonlijkheid die bij alle wisselingen van rollen en alle omstandigheden die het individu meemaakt, zichzelf blijft. De ego-identiteit is als een continue factor aanwezig.
2. Het bewustzijn dat de persoonlijke levensstijl min of meer samenvalt met hetgeen men voor anderen betekent.
3. Een gevoel van individuele vrijheid, tegen de onvermijdelijke aanwezige onvrijheden binnen de samenleving waarbinnen het individu zich bevindt.
4. Het uitstippelen van een levensplan, een inspiratiebron van het individu voor in de toekomst. Een ideaal met de normen en waarden die voor het individu belangrijk zijn (zelfsturing).

Wanneer deze vier kernpunten van de persoonlijkheid niet vaststaan, bestaat het risico dat een kind een rol op zich neemt, die niet bij zijn identiteit past. De rol past dan bij de situatie waarin ze zich bevindt, aldus Alcohol de Baas (in KOAP, 2013). De bekendste rol is dat een kind een ‘ouderrol’ toegespeeld krijgt. Dan neemt het kind de ouderlijke

verantwoordelijkheden op zich, zoals het huishouden. Meestal is dit het oudste of het enige kind. Een tweede rol die een kind aan kan nemen is de 'zondebok'. Dit kind gaat als bliksemafleider functioneren, waardoor de aandacht van de verslaving van de verslaafde ouder niet centraal staat. De zondebok functioneert als slachtoffer. De derde rol die een kind aan kan nemen is de rol als 'clown'. Dit betreft sfeergevoelige kinderen die de communicatie tussen een gezin proberen te bevorderen. De clown maakt vaak grapjes en andere kinderen nemen de clown niet serieus. Als vierde rol kan een kind de rol als 'aanpasser' aannemen. Bij de rol van aanpasser probeert het kind de problemen in zijn/haar omgeving voortdurend te negeren. Ze zitten bijvoorbeeld veel op hun eigen kamer. Volgens KOAP oogt het, dat alle ellende rondom de verslaving van de ouder van het kind afglijdt en de ellende het kind niets doet. Dit is in de werkelijkheid niet het geval, kinderen voelen zich vaak onbelangrijk en eenzaam. De vijfde rol die een kind aan kan nemen volgens KOAP is de rol als 'hulpverlener'. Een kind in de rol als hulpverlener wil de problemen in het gezin oplossen. Ze zijn zeer gevoelig voor welke consequenties een gebeurtenis heeft op diverse gezinsleden en voor wat er gebeurt. Tevens voeren ze gesprekken over gevoelens van anderen in moeilijke situaties, net zoals een hulpverlener.

Het begrip identiteitsvorming is nu volgens verschillende deskundigen beschreven. In het boek van Kuipers (2009) geeft Erikson de bovenstaande *vier kernpunten* van identiteit weer en rollen waarin kinderen zichzelf kunnen verliezen. Wanneer de identiteit van een individu gevormd is, dan kan dat vier verschillende vormen van identiteit betreffen, namelijk: *identity achievement*, *identity diffusion*, *moratorium* en *foreclosure* (Verhulst, 2008).

Hieronder staan deze vier vormen van identiteit puntsgewijs beschreven:

- Identity achievement: Naast moratorium, kan wat betreft identiteitsvorming, ook identity achievement volgen. Bij identity achievement, is een eigen identiteit verworven. De keuzes die gemaakt worden, volgen uit een sterk gevoel van identiteit. Individuen die dit gevoel hebben, staan open voor andere, voor nieuwe visies en ervaringen en kunnen deze beoordelen en toetsen, vanuit de in hun persoon verankerde innerlijke maatstaven (Verhulst, 2008). Na de periode van experimenteren, is het niet vanzelfsprekend dat hierop identity achievement volgt. Er kan ook identity diffusion, moratorium en foreclosure optreden. De definities van deze begrippen, volgen hieronder.
- Identity diffusion: Bij deze fase maakte het individu nog geen crisis door en is ook geen verbinding aan gegaan met beroep, politiek en dergelijke, aldus Verhulst (2008). Kuipers haakt op deze visie in, door over identity diffusion het volgende te zeggen: *"er zijn geen crisissymptomen in de puberteit, maar zelfstandige keuzes voor het volwassen leven blijven ook uit. Bij dit traject vindt fysieke volwassenwording plaats,*

maar in andere opzichten lijkt de kindertijd door te lopen en ontbreekt de autonomie“ (Kuipers, 2009, p. 86).

- **Moratorium:** Om de juiste keuzes in de voorgenoemde onderwerpen te maken, moet de adolescent de ruimte krijgen om te experimenteren. Vanwege de grotere zelfstandigheid, de toegenomen cognitieve mogelijkheden en de relaties met anderen kan de adolescent experimenteren met verschillende opvattingen en gedragingen. Deze periode van experimenteren wordt moratorium genoemd (Verhulst, 2008). De adolescent die blijft experimenteren, maar geen definitieve keuzes hierin maakt, staat centraal bij deze vorm van identiteit. Kuipers (2009) noemt bijvoorbeeld stokoude hippies, Hells Angels en popmuzikanten als voorbeeld bij deze fase.
- **Foreclosure:** Er kan ‘foreclosure’ optreden. Er is sprake van foreclosure wanneer de identiteitsontwikkeling voortijdig wordt afgesloten. Dit kan gebeuren door het moeten kiezen voor het volwassen leven, onder dwang van anderen of vanwege de situatie (Kuipers, 2009). Dit heeft als gevolg, dat deze adolescenten visies van autoriteiten, zoals hun ouders of andere autoriteiten, eerder klakkeloos zullen overnemen. Hierdoor maken ze te weinig gebruik van hun eigen ontplooiingsmogelijkheden (Verhulst, 2008). Een kind dat in een foreclosure zit, heeft de grootste kans om zichzelf te verliezen in rollen, zoals de ouderrol, de zondebok, de clown, de hulpverlener en de aanpasser (KOAP, 2013).

Overgang van adolescent naar jong volwassene

In de vorige paragraaf staat het begrip ‘identiteitsvorming’ beschreven. Bij deze paragraaf staat de overgang van adolescent naar jong volwassene, centraal.

Naast de fysieke ontwikkeling van de mens, loopt diens identiteitsvorming parallel. Het proces van identiteitsvorming is een proces van steeds verdergaande individuatie (Delfos, 2007). Jongeren gaan steeds meer los, van hun ouders, functioneren. Het individuatie proces dat ze doormaken, is volgens Josselson (1980) als volgt opgedeeld:

1. **Differentiatie:** Vroege adolescentie, van 12–14 jaar: verschil met de ouders benadrukken;
2. **Uitvoering:** Periode van 14 tot 16 jaar: uitproberen, denken alles te kunnen, meer naar vrienden luisteren dan naar volwassenen en geen gevaar zien;
3. **Naderbij komen:** midden adolescentie: angst voor een volledig loskomen, doet weer naar de basis terugkeren;
4. **Versteviging:** Einde adolescentie: gevoel van eigen identiteit.

Zoals Josselson (1980) aangeeft, begint de identiteitsvorming niet bij de adolescentie fase, deze begint eerder. Zo is de ontwikkeling van sociale identiteit een belangrijke ontwikkelingstaak in de prepuberteit (Delfos, 2007). De ontwikkelingstaak van de puber is

de vorming van psychologische identiteit. Delfos omschrijft deze als: “*een afdaling in zichzelf, het onderzoeken van de eigen diepste beweegredenen en zijnsgronden*” (Delfos, 2007, p. 226).

Naast Josselson (1980), heeft ook Erikson (in Van der Wal & De Wilde, 2011) voor de identiteitsontwikkeling van de mens een schema van de levenscyclus ontwikkeld, waarbij de identiteitsontwikkeling valt te onderscheiden in acht verschillende fases namelijk:

1. Vertrouwen tegenover wantrouwen: In het eerste levensjaar van het kind, vindt deze fase plaats. Tijdens deze fase, is het belangrijk dat het kind zijn ouders/verzorgers leert te vertrouwen. Ouders en verzorgers spelen in dit proces een grote rol.
2. Autonomie tegenover schaamte en twijfel: Bij een leeftijd van twee á drie jaar vindt deze fase plaats. Tijdens deze fase leert het kind zijn lichaamsfuncties onder controle te krijgen en leert zichzelf te ontdekken als persoon, die zelf wil handelen en beslissingen treffen. Vanuit deze behoefte, gaat het kind de omgeving exploreren, door te gaan kruipen, lopen en te praten om zo op onderzoek uit te gaan (Kuipers, 2009).
3. Initiatief tegenover schuld: Tijdens het vierde of vijfde levensjaar van een kind, maakt het zich los van diens ouders en richt zich meer op de buitenwereld. Daarnaast ontwikkelt dit kind in een geweten, gebaseerd op de ver- en geboden van diens ouders. Dit is de basis van de rollen: de jongen of een meisje zijn en zich hier naar leren te gedragen (Van der Wal & De Wilde, 2011).
4. Vaardigheid tegenover minderwaardigheid: Bij deze fase heeft het kind de basisschoolleeftijd verworven. Hierbij leert het kind nieuwe vaardigheden, zoals rekenen en schrijven. In deze fase gaat het kind beseffen dat deze deel kunnen en mogen uitmaken van de wereld (Van der Wal & De Wilde, 2011). Naast deze vaardigheden, kan het gevoel van minderwaardigheid ontwikkeld worden. Van der Wal en De Wilde (2011, p.75) zeggen hierover: “*hieruit kan geconcludeerd worden dat kinderen die door hun sociale omgeving in hun wezen miskend worden zonder dat hun gedrag daar aanleiding toe geeft, het in deze fase extra moeilijk hebben met het opbouwen van een positieve en realistische beleving van hun eigen mogelijkheden*”. Dit is iets wat ook bij de kinderen van verslaafde ouders van toepassing is, daar de kans dat zij miskend worden, door het gebruik van hun ouders, aanzienlijk groter is dan bij kinderen waar gebruik geen rol speelt.
5. Identiteit tegenover identiteitsverwarring: De laatste fase van deze levenscyclus van Erikson, vindt plaats tijdens de adolescentie. Hierbij staat het ontwikkelen van een eigen identiteit centraal, maar vindt lichamelijke groei plaats. Hierbij is het van

belang dat de adolescent zijn eigen normen en waarden gaat hanteren (Van der Wal & De Wilde, 2011).

6. Het verwerven van intimiteit: In de vijfde fase is de identiteit van het individu ontwikkeld en ontstond een volwassen persoonlijkheid. In de zesde fase heeft het individu meer behoefte aan intimiteit. Van der Wal & de Wilde (2011, p.76) beschrijven het begrip intimiteit als volgt: "*intimiteit houdt wederzijdse emotionele betrokkenheid in, en is dus meer dan alleen seksuele betrokkenheid. Het gevoel van intimiteit treedt op als mensen elkaar deelgenoot van hun eigen leven kunnen en willen maken*". Wanneer een intimiteitscrisis ontstaat, is er een gevoel van isolement, iets wat vaak bij een kind voorkomt, indien zijn ouder in gebruik is en zichzelf kan verliezen in de zorg voor zijn ouder (Van der Wal & De Wilde).
7. Het verwerven van generativiteit: Tijdens deze fase staat het zorgdragen voor het vormen van de volgende generatie, centraal. Dit kan op verschillende manieren, zoals ouderschap of maatschappelijk productief zijn.
8. Het verwerven van integriteit: De laatste fase, is die van de ouderdomsfase. Hierin staat de vraag, de betekenis van het eigen persoonlijke leven, centraal. Deze fase kan negatieve gevoelens oproepen, zoals wanhoop, wrok en spijt. Dit kan bijvoorbeeld bij kinderen voorkomen, daar zij misschien niet de jeugd hadden, zoals ze wilden, door de verslaving van hun ouders. Naast negatieve gevoelens, kunnen ook positieve gevoelens tijdens deze fase optreden, zoals acceptatie, wijsheid en waardigheid (Van der Wal & De Wilde, 2011).

Wanneer het model van identiteitsvorming van Josselson (1980), met dat model van identiteitsvorming van Erikson (in Kuipers, 2009) vergeleken wordt, valt op te merken dat volgens Erikson de persoonlijkheidsontwikkeling al start vanaf het eerste levensjaar van een individu, tot en met het laatste levensjaar. Echter de identiteitsvorming start vanaf de adolescentie. Daarnaast geeft Erikson (in Van der Wal & De Wilde, 2011) aan dat identiteitsvorming een onderdeel is van de persoonlijkheidsontwikkeling. Het model Josselson (1980) daarentegen, geeft aan dat de identiteitsvorming pas tijdens de prepuberteit start en tegelijkertijd met de adolescentie eindigt.

Literatuurlijst

Abraxas. (2013). *Identiteitsontwikkeling. Liefdevol opvoeden, een kunst*. [Online]. Verkregen op 7 februari 2013, via: <https://sites.google.com/site/opvoeden/identiteitsontwikkeling>

Angenent, H. (2006). *Opvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling*. Baarn: HB uitgevers.

Bavelaar, J. (2008). *Jeugd, cultuur en identiteit*. [Online]. Verkregen op 8 februari 2013, via: <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/hh/show.cgi?fid=1718>

Clarysse, J. & Watteyne, R. (z.d.). *Levenslang Loyaal? Tijdschrift van de Vlaamse Tele-Onthaaldiensten, 2-3*.

Delfos, M. (2007). *Ontwikkeling in vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en adolescenten*. Amsterdam: Harcourt Book Publishers.

Factor- E. (2013). *Loyaliteit. Wat is loyaliteit*. Verkregen via: <http://www.factor-e.nl/saw/images/stories/Mondriaan/07613/07613%20-%20Artikel%20Loyaliteit.pdf>

Josselson, R. (1980). *Ego development in adolescence; In Y Adelson (Ed), Handbook of adolescent psychology*. New York: Wiley.

Klijn, J. & Oostrom, M. (2008). *Afstudeerproject KOP(P) op!* [Online]. Verkregen op 25 maart 2013, via: <http://www.hbo-kennisbank.nl/nl/page/hborecord.view/?uploadId=avanshogeschool%3Aoi%3Arepository.av.nl%3A1954>

KOAP. (2013). *2.3 Rollen die het kind kan aannemen*. [Online]. Verkregen op 20 februari 2013, via: <http://koap.wikispaces.com/2.3+Rollen+die+het+kind+kan+aannemen>

Kuipers, H. (2009). *Levensloopsociologie*. Uitgeverij Coutinho: Bussum.

Nji, (2013). *Hechting en loyaliteit*. [Online]. Verkregen op 20 februari 2013, via: <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/27/222.html>

Nolten, J. (2004). *Loyaliteitsconflicten bij kinderen binnen een residentiële setting*. [Online]. Verkregen op 1 februari 2013, via: <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/hh/show.cgi?fid=1022>

Van der Wal, J., & de Wilde, J. (2011). *Identiteitsontwikkeling en leerlingbegeleiding*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Verhulst, F. C. (2008). *De ontwikkeling van het kind*. Assen: Van Gorcum.

Wilson, K., Ruch, G., Lymbery, M. & Cooper, A. (2012). *Social Work. Een inleiding*. Benelux: Pearson.